

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УГОРЩИНИ

Іллар К. Я. (Ужгород)

У статті розглядається специфіка передумов формування трьох головних напрямів, пріоритетів зовнішньої політики Угорщини. В ході дослідження, особлива увага була приділена історичному екскурсу стратегічного бачення місця і ролі Угорщини, що має важливе значення.

Ключові слова: Угорщина, Європейський Союз, пріоритет, зовнішня політика, інтеграція.

Проголошення Третьої Угорської Республіки 23 жовтня 1989 року, а також прийняття Державними Зборами (Парламентом) Угорщини у 1989 році демократичних законів про референдум та народну ініціативу, нового закону про вибори, про право громадян на створення об'єднань та асоціацій, на проведення мітингів та зборів, про функціонування та господарську діяльність політичних партій, а також і нової редакції Конституції Угорщини – в цілому визначили у політико-правовому вимірі нові основи формування якісно нової внутрішньої, а також і зовнішньої політики суверенної Угорської Республіки.

Основні напрями зовнішньої політики Угорщини були сформульовані саме в цей час. Більше того, зовнішньополітичні стратегічні напрями були закріплені і у Конституції країни. Так, згідно Конституції 1949 року (з радикальними змінами у 1989 та 1990-х рр.) Угорщина є республікою (ст.1): «Республіка Угорщина є незалежною демократичною правовою державою» (1.ст.2) [7]. Угорська Республіка незалежна, суверенна держава, яка гарантує виконання своїх зобов'язань без будь-яких обмежень. Її суверенітет виражається в тому, що держава захищає свободу власного народу, незалежність країни, її територіальну недоторканість, а також кордони держави, встановлені згідно відповідних міжнародних договорів.

Конституція Угорщини також визначає основні положення стосовно суверенітету країни, тобто можливо виокремити два види суверенітету – внутрішній та зовнішній. Зовнішній суверенітет означає, що держава здійснює свої функції без будь-якого зовнішнього впливу та втручання. Внутрішній суверенітет свідчить про те, що існує певний механізм створення державної влади та визначає суть цієї влади. У формуванні зовнішньої політики також бере участь уряд, який від імені Угорської Республіки укладає міжнародні договори; виконує всі обов'язки, встановлені для нього законом [8]. Метою дослідження є аналіз еволюції та формування основних детермінантів зовнішньої політики Угорщини у другій половині ХХ століття.

Аналізу еволюції зовнішньої політики Угорщини присвячено деякі політологічні розвідки докторів наук Д.Ткача [6] та Ф.Рудича [5], порівняльний аналіз міжрегіонального співробітництва країн Центральної Європи здійснено у праці Є.Кіш [3], а також деякі сегменти міжрегіонального та транскордонного співробітництва Угорщини розкриті у дисертаційних дослідженнях і публікаціях ужгородських науковців І.Бабинець [1] і А.Головача [2].

З угорського боку – зовнішньополітичні пріоритети Угорщини досліджується як представниками урядових кіл Угорщини, певна річ ці розвідки містять і в деякій мірі певну політичну заангажованість, зокрема це наукові публікації Г.Сенскі, Ф.Бороша, П.Балажа [15], а також і вченими академічного рівня – Ю.Гамбергер, Л.Нюсаї, Ж.Людвіг [17]. Втім, комплексного конкретного історичного аналізу виключно зовнішньополітичних напрямів Угорщини все ще бракує як в Угорщині, так і в Україні.

По суті, Угорщина у 1990 році, після перших вільних демократичних виборів реально могла формувати незалежну самостійну зовнішню політику. Визначимо вже традиційні, як на сьогодні, основні зовнішньополітичні стратегічні напрями Угорської Республіки:

- прагнення до євроатлантичної інтеграції;
- міжрегіональне добросусідське співробітництво;
- захист і підтримка угорської національної меншини, яка проживає за кордоном [9, с. 57 – 59].

Безперечно, що уряди, коаліційні уряди Угорської Республіки за період 1990-2010 років в залежності від політико-партійної приналежності, надавали пріоритету другому чи третьому напрямам, втім, слід відзначити, що усі три напрями послідовно реалізовувались в країні. Стосовно третього напрямку зовнішньої політики УР – підтримка угорців, які проживають у сусідніх з Угорщиною країнах і взагалі за кордоном з метою сприяння збереженню їх національної ідентичності та подальшому проживанню на материнських землях угорців, слід відзначити і відкритість в цьому питанні сусідньої держави. Більше того, підтримка за-

кордонних угорців, одноплемінників за кордоном, передусім представників багаточисельної угорської національної меншини в сусідніх країнах, є конституційним обов'язком угорських урядів, тобто завжди легітимно діючого уряду країни.

Важливо підкреслити, що сусідні країни чи не одними з найперших визнали незалежність, суверенітет одна одної. Прикладом конструктивних міждержавних взаємовідносин у центральноєвропейському регіоні є українсько-угорські відносини. Після підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Угорською Республікою, 6 грудня 1991 року було підписано *Договір про основи добросусідства та співробітництва* між Україною і Угорською Республікою (надалі – Договір про основи добросусідства), який згодом – 1 липня 1992 року – було ратифіковано Постановою Верховної Ради. Україна і Угорська Республіка, будуючи свої відносини, що сягають корінням в історичне минуле їх країн, переконані в тому, що добросусідство, взаємна повага та співробітництво між двома країнами відповідають інтересам народів України і Угорщини і слугуватиме створенню якісно нових відносин, заснованих на рівноправності, і зміцненню системи безпеки в Європі [10, с. 231 – 233].

Аналіз формування основних напрямів зовнішньої політики Угорщини вимагає дослідження передумов їх формування. Фундаментальним напрямом безперечно був і є, поперше, євроінтеграційний, євроатлантичний поступ. Тобто історичний вимір цієї проблематики вимагає повернення до перших днів закінчення Другої світової війни, де Угорщина була на стороні переможених і відповідно за рішенням Ялтинської конференції входила до сфери впливу Радянського Союзу. За період 1944-1945 років Угорщині, як і іншим країнам Центральної та Південно-Східної Європи, була нав'язана «радянська» модель суспільно-політичного розвитку.

Прорадянський вимір, «радянізація» була характерною ознакою і у формуванні зовнішньої політики Угорщини, що найбільш ефектно виявилось у подіях 1956 року, коли радянські війська жорстко розгромили повстання угорського народу проти тоталітарного «прорадянського» режиму в країні. Відтак за зовнішньополітичних умов – домінування сфери впливу Радянського Союзу у центральноєвропейському регіоні, можна говорити про тотальне підпорядкування зовнішньої політики Угорщини стратегічним інтересам СРСР. А також неможливо визнати зовнішню політику Угорщини за період 1944-1989 років як політику самостійної незалежної держави, яка б формувала зовнішньополітичні

пріоритети в контексті своїх національних інтересів [12, с.106 – 107].

Радянська концепція зовнішньої політики будувалась не тільки на повному підпорядкуванні Угорщини й інших країн регіону – у наявності радянських військ на території країни, у вступі Угорщини до Варшавського Договору і РЕВ, а також і у виборі з ким країна розвиває відносини як у ближньому, так і у дальньому зарубіжжі, яке саме співробітництво і яким чином це здійснюється. Хоча були і деякі виключення у справі зовнішньоекономічних відносин з 1966 року за умов лібералізації економічної політики в Угорщині.

Фактично, геополітично і зовнішньополітично з 1956 року Угорщина знаходилась у міжнародній ізоляції. Адже «угорське питання» з 1956 року офіційно було відкритим в ООН. Для нового лідера країни Яноша Кадара і відповідно для зовнішньої політики Угорщини найхарактернішою ознакою з 1956 року було повне і безумовне підпорядкування СРСР [13 с. 159 – 160].

«Відкриття» на Захід відбулося з 1967 року після того як Я.Кадар оголосив амністію усім політичним в'язням 1956 року. «Потепління» у зовнішній політиці проявилось у налагодженні двостороннього співробітництва з Фінляндією, ФРН, Австрією (до речі, Австрія була першою, яка у 1979 році дозволила в'їзд без віз для угорських громадян). Також Угорщина активно розвивала двосторонні відносини з братніми соціалістичними країнами, з країнами «третього» світу (Індонезія, Непал, Єгипет, Судан, Сирія тощо). Тобто з початку 1970-х років Угорщина розпочала малі і дуже обережні кроки по формуванню власної зовнішньої політики.

Особливі стосунки Угорщина розвивала із Ватиканом і США. Їх можливо виокремити як пошук компромісів у контексті вирішення декількох важливих питань. З одного боку – зняття питання Угорщини з порядку денного в ООН (і відповідно поновлення мандату Угорщини в ООН), повернення угорської корони і всіх реліквій з США. З іншого боку – надання амністії всім політичним в'язням 1956 року в Угорщині та звільнення, точніше помилування та надання гарантії свободи виходу єпископа Міндсенті з американського посольства [11, с. 287 – 290].

Якщо дослідити угорсько-американські відносини, слід відзначити саме 1970-ті роки, адже перша угода про співробітництво у сферах культури, освіти і науки була підписана у 1976 році, за урядування Дж.Картера у 1977 році було вирішено віддати угорську корону, яка зберігалася у форті Ноксі як воєнний трофей, у власність угорського народу, що і відбулось у 1978 році за урочистих умов [16, с. 40].

У 1978 році між США та Угорщиною було підписано угоду про зовнішньоекономічне співробітництво, відбулося відкриття консульств. Американсько-угорські дипломатичні відносини піднялися на найвищий рівень - призначення послів ще у 1967-1968 роках, але нью-йоркське та клівлендське консульства Угорщини в США, які були закриті у 1951 році, були відкриті знову лише у 1974 році. Також у 1974 році було відкрите зовнішньоекономічне представництво Угорщини в США [14, с. 106].

На особливу увагу заслуговує справа Йожефа Міндсенті, єпископа Естергома, який 4 листопада 1956 року попросив політичного притулку у США і знаходився 15 років у американському посольстві в Будапешті (з 1956 року до 1971 року).

Переоцінка, спочатку як критика, національного питання у зовнішній політиці Угорщини почалася у 1970-х роках щодо важливості підтримки культурного розвитку угорців у Трансильванії. Безперечно, це було пов'язано з особливим, не повністю підпорядкованим СРСР, шляхом розвитку Румунії, а також з асиміляцією, яку активно проводила Румунія до національних меншин в країні. Важливо відзначити діяльність Спілки письменників Угорщини, яка з 1968 року почала вивчення проблем розвитку угорської культури у сусідніх країнах, акцентуючи увагу на важливості навчання рідною мовою, а також застосовуючи політику асиміляції, визначаючи підтримку угорської ідентичності угорських національних меншин. У 1970-х роках за ініціативи письменників розпочався так званий рух за рідну мову і у 1970 році було проведено першу міжнародну конференцію за підтримку угорського культурного єднання, і відповідно такі форуми організовуються щорічно і по сьогодні.

Важливою і показовою в цьому контексті була доповідь Першого секретаря УСРП (1956-1988 рр.) Яноша Кадара у 1975 році на конференції у Хельсінкі. У доповіді вперше було перераховано наслідки Першої світової війни для Угорщини, з особливим наголосом на втраті значної території країни, а також було відзначено як позитив шлях державотворення Угорщини, яким угорці можуть пишатися [19, с. 1]. Хоча, безперечно, питання меншин навіть не фігурувало у зовнішній політиці Угорщині (і розглядалось як щось конфліктне, ревізійністське, проблемне), навіть розуміння патріотизму, більше того, національних інтересів було так би мовити плебейським, повністю підпорядкованим інтересам СРСР і реалізовувалось в контексті інтересів зовнішньополітичної доктрини Радянського Союзу: «лише той, хто є відданим до Угорської Народної Республіки, хто своєю працею, розу-

мом і серцем підтримує відродження нашого народу – це патріот. Цей патріотизм стає творчою силою лише у активній співпраці з комуністами» [20, с. 170 – 172].

Питаннями національних меншин – угорців, які проживають за кордоном, протягом 1950-1960-х років Угорщина не займалася. У співробітництві з сусідніми соціалістичними державами – Румунією, Чехословаччиною – визначалося, що національну політику цих країн щодо меншин Угорщина вважає як достатню, і підкреслювалось, що питання меншин є внутрішньою справою кожної з держав.

Таким чином, починаючи з 1970-х років у зовнішній політиці Угорщині хоча і латентно, але все в більшій мірі починає виокремлюватися національне питання. Питання меншин є вкрай «чутливою» проблемою у формуванні системи міждержавних відносин країн Центральної Європи, зокрема Угорщини. Адже у прикордонних регіонах сусідніх держав центральноєвропейського регіону проживають численні національні меншини. Тому питання меншин тут сфокусовані головним чином на питаннях захисту прав національних меншин – імплікації їх прав у сферах інституційного представництва, формування органів самоврядування, розвитку та збереження культурної спадщини, насамперед, мови та освіти тощо. Кожна демократична, правова держава прагне підтримувати толерантність у міжетнічних відносинах, нівелювати латентні етнічні конфлікти, зберігати культурне розмаїття. Отже, етнопатріотична політика спрямовується як на створення оптимальних умов для рівноправного розвитку представників різних національностей в соціальному, політичному та культурному житті країни, так і на забезпечення прав національних меншин.

Конституція Угорщини визначає (стаття 70/А) права національних та етнічних меншин в країні: «Республіка Угорщина у межах своєї території гарантує права людини і громадянина кожному без будь-якої дискримінації, незалежно від раси, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного та соціального походження, власності, народження чи іншого статусу» [4]. І вже у 1993 році Державні Збори Угорщини прийняли Закон N LXXVII про права національних та етнічних меншин, в якому зафіксовані їх індивідуальні та колективні права щодо використання ними рідної мови, освіти, культури, масової комунікації. Закон розглядає права меншин в якості частини прав людини, які потребують особливого захисту [21, с. 192 – 194].

Таким чином, цей короткий історичний екскурс розвитку головних напрямів, пріоритетів зовнішньої політики країни з 1989-1990 років було дано з метою обґрунтування історичної

закономірності, об'єктивності, комплексності, виваженості урядами Угорщини (не зважаючи на їх політичну орієнтацію) стратегічного бачення місця і ролі Угорщини на європейському континенті у XXI столітті.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що перший напрямок зовнішньої політики Угорщини – євроатлантична інтеграція був цілком виваженим, історично обумовленим і на ментально-культурному рівні угорського суспільства не потребував ніяких особливих доказів. Цей принцип був цивілізаційною європейською сутністю розвитку суспільства країни, яку у 1944 році відірвали від європейської цивілізації і насильно зорієнтували у «радянський табір соціалістичної співдружності». Фактично, у 1989-1990 роках відбулося повернення Угорщини до європейської спільноти.

Другий напрямок зовнішньої політики Угорщини – міжрегіональна, субрегіональна кооперація на європейському континенті і зокрема у центральноєвропейському вимірі – теж був історично обумовлений і економічно взаємовигідним напрямом співпраці.

У зовнішньополітичному стратегічному вимірі, повернення країни у Європу, слід розгля-

дати як повернення Угорщини спочатку у центральноєвропейський регіон, до своїх сусідів, а отже і до одвічних проблем, які принесло ХХ століття. Цікавим в цьому контексті є узагальнення Г.Єсенського про те, що «у зовнішній політиці уряду Анталла висіла примара відродження антиугорської малої Антанти часів між двома світовими війнами» [20, с. 183 – 186], втім солідарність та спільна доля країн Центральної Європи після 1945 року, а також і відсутність гарантій безпеки після розпаду СРСР за умов загострення балканської кризи, а також і інші чинники зовнішнього характеру сприяли якнайшвидшій консолідації Угорщини, Польщі і Чехословаччини у форматі субрегіонального форуму спільних інтересів, чим стало Вишеградське об'єднання. Принципово важливим є третій напрям зовнішньої політики Угорщини – захист і підтримка угорської національної меншини, яка проживає за кордоном. Фактично, пріоритет питання меншин у регіоні і на сьогодні фігурує на такому високому рівні лише в Угорщині.

Подальші наукові дослідження плануємо провести в контексті оцінки зовнішньої політики Угорщини після вступу до ЄС.

1. Бабинець І.І. Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської Республіки (1991–2004 рр.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2004. – Рукопис.
2. Головач А.Й. Зміна політичної системи Угорщини в 1990-1994 роках: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук / Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2003. – Рукопис.
3. Кіш С. Три доміанти в політичній палітрі Угорщини // Стратегічна панорама. – Київ, 1999. – № 1-2. – С.85–99.
4. Конституції нових держав Європи та Азії. Українська Правнича Фундація. – Київ: Право, 1996.
5. Рудич Ф.М. Момент істини. Трансформація політичних та економічних структур в країнах Центральної та Східної Європи // Нова політика. – 1995. – № 6. – С. 32–37.
6. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: Монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К.: МАУП. 2004. – 504 с.
7. A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Az 1949 évi XX törvény. A lezárás dátuma 1995. Március 31. // Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. – Bp.: Századvég, 1994. – 13.old.
8. A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Az 1949 évi XX törvény. A lezárás dátuma 1995. Március 31. // Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. – Bp.: Századvég, 1994. – 23–24.old.
9. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1990. – 337.old.
10. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai // Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. – Bp.: Vadas, 1991. – 391.old.
11. Balogh Margit. Mindszenty József 1892-1975. – Budapest: Elektra, 2002. – 285–314.old.
12. Békés Csaba. Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945-1990. – Budapest: Gondolat, 2004. – 354.old.
13. Békés Csaba. Magyar-szovjet csúcstalálkozók, 1957-1965 // Évkönyv. – № 6. – Budapest: 1956-os Intézet, 1998. – 143–183.old.
14. Bohri László. A magyar-amerikai viszony változásai, 1957-1978 // Magyar külpolitika a 20 században. Tanulmányok. – Budapest: Zrínyi, 2004. – 95–109.old.
15. Boros Ferenc: A visegrádi együttműködés és perspektívái// Külügyi Szemle. – 2003/3. –73-99.old.

16. Glant Tibor. A Szent Korona amerikai kalandja, 1945-1978. – Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1977. – 60.old.
17. Hamberger Judit: Kiscsehek és nagysehek otthon és a külpolitikában. In: Nemzeti identitás és külpolitika Közép-és Kelet-Európában Szerk: Kiss J. László. – Budapest: Teleki László Alapítvány, 2003. – 125–158.old.
18. Jeszenszky Géza. Antall József, a külpolitikus // Valóság. – 2003. – № 12. – 62.old.
19. Szűrös Mátyás. Magyarország és a helsinki folyamat // Valóság. – 1986. – № 7. – 2.old.
20. Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914-1999 / Szerk.Romsics Ignác. – Budapest: Osiris, 2000. – II kötet. – 224.old.
21. 1993 évi LXXVII törvény a nemzeti és kisebbségek jogairól // Alkotmányjog. Jogszabálygyűjtemény. – Bp.: Századvég, 1994. – 181–199.old.

**РЕЗЮМЕ
ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ
ПРИОРИТЕТОВ ВЕНГРИИ**

Иллар К. Я. (Ужгород)

В статье рассматривается специфика предпосылок формирования трех главных направлений, приоритетов внешней политики Венгрии. В ходе исследования, особое внимание было уделено историческому экскурсу стратегического видения места и роли Венгрии, что имеет важное значение.

Ключевые слова: Венгрия, Европейский Союз, приоритет, внешняя политика, интеграция.

**SUMMARY
BACKGROUND OF FOUNDATIONS OF FOREIGN POLICY PRIORITIES
OF THE HUNGARY**

K. Illar (Uzhhorod)

The article considers the specific conditions of formation of the three main directions and priorities of foreign policy in Hungary. In the study, special attention was paid to the historical digression strategic vision of the place and role of Hungary, which is particularly important.

Keywords: Hungary, EU, priority, foreign policy, integration.